

Het bijzondere oorlogsverhaal van Eilko Bronsema.

Op een zondagmiddag, rond 12 uur, ging in het huis van Eilko en Martje Bronsema in Ten Boer de telefoon. Het middageten stond op tafel en de soep was net opgediend.

Eilko nam de telefoon op. Met Bronsema. “Dag Eilko, met Roelof”, hoorde hij. Eilko wist even niets meer te zeggen. Hij raakte volledig van slag. De soep werd die middag niet meer aangeroerd....

Roelof Ijbema was zijn beste vriend tijdens de barre periode van dwangarbeid in de Tweede Wereldoorlog. Jarenlang hadden ze elkaar niet meer gesproken of gezien en nu opeens hoorde hij zijn vertrouwde stem aan de telefoon. Alles kwam op dat moment weer boven. Het onderduiken, de arrestatie, het kamp Amersfoort, het transport via Duitsland en Polen naar Letland en uiteindelijk naar Siberië. Alle ontberingen, de wanhoop, het gevaar, ziekte en honger die ze samen hadden beleefd en doorgemaakt flitsten weer door zijn hoofd. Hij wist die zondagmiddag niet veel meer te zeggen.

Wie was Eilko en hoe is het allemaal zo gekomen.

Dit verhaal hoopt daar wat meer duidelijkheid over te geven.

Zowel Eilko als zijn vrouw Martje zijn in 2018 overleden. Ik kon hen dus helaas niet meer persoonlijk om informatie vragen. Gelukkig kon ik nog wel informatie krijgen van zijn broer en zus, Willem en Geke Bronsema, en ook uit een verslag van een interview met Eilko door de Historische Vereniging Scharmer en Harkstede. Van Daan Johannes en van de familie Zijlema uit Ten Boer heb ik aanvullende informatie ontvangen. Ook heb ik veel kunnen putten uit het boek van Roelof: “Dwangarbeider tussen twee fronten”. Samen hebben ze dezelfde route afgelegd. Hetzelfde geldt voor het boek van Hilbert de Groot: “Geheim Transport”, dat ging gedeeltelijk ook over dezelfde ervaringen. Ook grote dank aan Bert Groeninga en John Havinga voor hun opmerkingen en adviezen.

Eilko Bronsema

Wie was Eilko?

Eilko is geboren op 29 juli 1924 in Ten Boer. Hij was een van de oudste kinderen uit een groot arbeidersgezin. Zijn ouders verhuisden een paar jaar later naar het Lageland onder Harkstede.

Als kind bezocht hij daar de Lagere

Bloemstraat, Ten Boer 1984

School. En later de Ambachtsschool in Groningen. Hij wilde machinebankwerker worden. Na zijn opleiding werkte hij ondermeer bij een landbouwsmederij in Scharmer. Daar heeft hij veel geleerd,

huwelijk in 1953

allerlei werkzaamheden aan landbouwwerktuigen, paarden beslaan, enzovoort. In 1953 trouwde hij met Martje Hoeksema uit Overschild. Hij werkte toen in een smederij in Meeden. Later heeft hij ongeveer 15 jaar in een machinefabriek van zijn familie in Vianen gewerkt. Daarna zijn ze weer naar Ten Boer verhuisd. Eerst aan de Bouwerschapweg nr. 38, daarna aan de Kaakheemlaan nr.4. Hij werkte tot aan zijn pensioen bij het metaalbedrijf Van Meekeren in Groningen. Zijn grote hobby was de grote groentetuin aan de Bouwerschapweg. Kerkelijk was hij ook meelevend en actief. Hij is ondermeer scriba geweest. Hij was een rustige, serieuze man, maar geen prater en niet iemand die op de voorgrond trad. Over zijn oorlogsverleden heeft hij nauwelijks iets

verteld. De laatste paar maanden van zijn leven is hij nog in het Woonzorgcentrum Bloemhof in Ten Boer opgenomen. In 2018 is Eilko op 94-jarige leeftijd overleden. Zijn vrouw Martje een paar maanden later. Ze hadden geen kinderen.

Toen Eilko 16 jaar was brak de Tweede Wereldoorlog uit. Aanvankelijk kon Eilko gewoon zijn werk voortzetten. Maar in 1942 werd het anders. Hij was toen 18 jaar. Hij kreeg een brief met de mededeling dat alle jonge mannen vanaf 18 jaar zich moesten melden om in Duitsland te gaan werken. Wat nu te doen? Zich melden of onderduiken. Dit probleem heeft hij uitvoerig met zijn ouders besproken. Dat was een moeilijk te nemen beslissing met mogelijk grote consequenties. Uiteindelijk zei zijn vader: "niet melden, maar onderduiken".

Hij kreeg een onderduikadres bij een boerenfamilie in de regio Zuidhorn. De knecht die daar werkte was daar ook ondergedoken. In de schuur kregen ze een onderduikplaats van stropakken. Daar sliepen ze ook. Aanvankelijk hadden ze nog een behoorlijke vrijheid en konden ze gewoon op de boerderij meewerken. Maar het was wel steeds uitkijken. Toch ging het een keer fout. Terwijl ze zaten te eten kwam de Landwacht er aan. Zogenaamd om schapen te tellen. Ze ontdekten de beide jongens en vervolgens werden ze meegenomen naar het politiebureau in Zuidhorn.

Amersfoort.

Op het politiebureau werden ze verhoord. De volgende dag werden ze naar Groningen gebracht, naar het Martinikerkhof. Daar vonden ook weer verhoren plaats en werden de nodige formulieren

politiebureau Groningen

ingevuld. Al snel kregen ze te horen dat ze naar het bekende concentratiekamp Kamp Amersfoort zouden gaan. Het kamp werd omgeven door een dubbele rij prikkeldraad van 2,5 tot 3 m hoog. Tevens een aantal wachttorens bemand door SS-wachtposten, voorzien van mitrailleurs en schijnwerpers. Verder diverse barakken waarin de gevangenen werden ondergebracht.

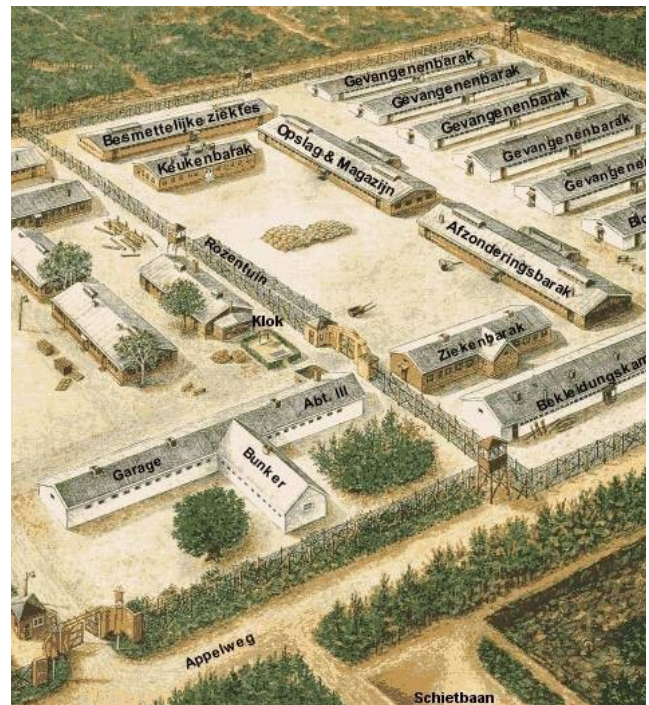

De bedden waren drie hoog. In totaal was er plaats voor 400 gevangenen, maar soms waren er wel 1000 aanwezig. Iedereen kreeg een nummer en moest vervolgens zijn gewone kleren inleveren. Daarvoor in de plaats kregen ze een oude broek, een hemd, een muts en klompen. Ook werd iedereen kaalgeschoren. Het eten was belabberd. Te weinig en slecht. Dat werd echt hongerlijden.

De appels waren berucht. Minimaal drie keer per dag. Soms moesten ze langdurig in weer en wind staan. Als er iets niet snel genoeg ging werden ze door de bewakers geslagen. Wanneer een gevangene na een vluchtpoging weer

gearresteerd werd volgde er een marteling terwijl de gevangenen moesten toekijken. Soms tot de dood erop volgde. Een gevreesde man was ondercommandant Joseph Kotälla, later behorend tot “de drie van Breda”.

Overdag moest er gewerkt worden. Overwegend zwaar lichamelijk werk in het bos of op omliggende landerijen. In groepen werden ze daar lopend naar toe gebracht. Veelal bomen kappen en de stobben verwijderen. De stobben werden dan 's avonds door hen zelf naar het kamp meegenomen. Die werden gebruikt om de barakken mee te verwarmen. Eilko heeft ongeveer een half jaar in het kamp gezeten.

Op transport.

Op een morgen na het appèl vertelde een officier dat er een groep op transport ging naar Berlijn. Iedereen die door hem werd aangewezen, veelal de sterkere mannen, moesten zich gereedmaken voor de reis. Ook Eilko werd aangewezen. Hoewel sterk vermagerd zag hij er nog wel gezond uit. Iedereen kreeg zijn oude kleren weer terug. Ook moest Eilko een papier ondertekenen waarin hij verklaarde dat hij een “goede behandeling” had genoten.

De volgende dag werden ze afgemarcheerd naar het station van Amersfoort. Het vervoer ging met

een gewone personentrein. Na ruim een dag kwamen ze in Berlijn aan. Ze werden ondergebracht in een opvangcentrum voor dwangarbeiders, ongeveer 20 km ten zuiden van Berlijn. Het eten was iets beter dan in het vorige kamp en ze hadden ook wat meer bewegingsvrijheid. Iedereen kreeg hier weer andere kleren. Deze keer oude en versleten Duitse uniformen zonder onderscheidingstekens. Onvergetelijk en angstaanjagend waren de voortdurende bombardementen op Berlijn. Zodra de sirenes gingen renden ze naar de schuilkelders, veelal in de vorm van half ingegraven grote rioolbuizen. Overdag werden ze meestal ingeschakeld bij het opruimen van de puinhopen veroorzaakt door de bombardementen. Na drie maanden Berlijn werd Eilko samen met andere dwangarbeiders, weer per gewone trein, vervoerd naar Letland.

Letland.

Na een reis met veel onderbrekingen kwamen ze uiteindelijk via Litouwen in Riga aan. Letland, met als hoofdstad Riga, werd toen ook door de Duitsers bezet.

Ze werden ondergebracht in een kamp, waaronder een oud schoolgebouw. Het werk van de meeste dwangarbeiders, waaronder Eilko, bestond uit het bouwen van schuilkelders voor een nabij gelegen ziekenhuis. Veel lichamelijk werk, soms zwaar. Anderen moesten ondermeer in een blikfabriek werken. De temperatuur daalde tot rond het vriespunt. Soms was het echt kou lijden vooral omdat de kleding er niet op was berekend. 's Avonds moesten ze lang in de rij staan voor het dagrantsoen. Stampot of soep met een stukje kuch en een kluitje margarine. Toch hadden ze wel beperkte bewegingsvrijheid. Zondags was hun vrije dag en konden ze soms de stad in gaan of in de omgeving een wandeling maken. Ook hebben ze wel eens een kerkdienst bijgewoond.

De dreiging van de optrekkende Russen werd echter steeds duidelijker. Het front kwam steeds dichterbij. De sfeer onder de Duitsers, maar ook onder de dwangarbeiders, werd steeds onzekerder. Wat hangt ons boven het hoofd? Al snel werd duidelijk dat er veranderingen stonden te gebeuren. Ze kregen andere oude Duitse uniformen en alles werd strakker georganiseerd, minder vrijheid enzovoort. Vervolgens werden ze op transport gezet, nu in gewone goederenwagens, richting het front met de Russen. Ze kwamen in de omgeving van Dünaburg terecht, verder naar het oosten. Dünaburg was in

grootte de tweede stad van Letland. Het doel was om stellingen te bouwen en loopgraven te graven om de Russen tegen te houden. Er brak een zware, moeilijke en gevaarlijke periode aan.

Daugavpils. View of the highway, cathedral and bridge in the distance

Ze werden veelal ondergebracht in oude onverwarmde schuren of in grote tenten met constant een gevecht tegen de kou, de honger en de royaal aanwezige luizen. Het graven van de loopgraven was erg zwaar werk, mede door de kou en soms erg natte omstandigheden. Vooral als je onderin de loopgraaf aan het graven was, veelal zonder goede laarzen of schoenen en met voeten in het koude water. Geen wonder dat velen zich ziek meldden. Maar zodra het enigszins kon moesten ze weer aan de slag in de loopgraven. Ze werkten zo'n 15 uur per dag, inclusief het lopen van het kamp naar de loopgraven en retour. Omdat er vanuit de loopgraven een vrij schootsveld moest zijn werd in de omgeving alles neergehaald, bomen, struiken, huizen, boerderijen enzovoort. Voor de bewoners zat er niets anders op dan te vluchten. In het hele gebied werkten ongeveer 1000 frontarbeiders van allerlei nationaliteiten.

Ondertussen kwam het front steeds dichterbij.

De Duitsers leden zware verliezen. Constant hoorden ze in de verte het oorlogslawaai. Toen in augustus 1944 Russische parachutisten slechts op 15 km van de frontarbeiders landden kregen ze de opdracht om te vertrekken. Lopend en met hun plunje en gereedschappen op de nek trokken ze 10 tot 30 km verderop. Soms werden ze ook per goederentrein vervoerd. Daar begon het weer opnieuw, het graven van loopgraven en het bouwen van stellingen. Omdat de Duitsers steeds aan de verliezende hand waren kwam het front weer dichterbij. Het proces van verplaatsen herhaalde

Segewoldstelling

Russische tanks

zich daarom regelmatig. In totaal vond dat 7 tot 8 keer plaats. Soms in zeer gevaarlijke situaties. Eén keer zaten ze tussen de twee linies in met granaatvuur en vliegtuigbommen om zich heen. Met groot gevaar voor hun eigen leven hebben ze weten te ontkomen.

Op een bepaald moment zaten 6 Nederlandse frontarbeiders in een verlaten boerderij. Ze overnachtten daar. Plotseling hoorden ze Russische tanks naderbij komen. Ze gingen naar buiten en stonden te juichen en vriendelijk te zwaaien naar hun bevrijders.

Maar ze vergaten dat ze Duitse legeruniformen aan hadden en werden allen met een mitrailleursalvo neergehaald. Zulke ongelukken gebeurden helaas wel meer.

Inmiddels werd het winter. Heel bijzonder was dat het met de Kerstdagen heel stil was aan het front. Er werd niet gevochten en gewerkt. De kou nam echter wel in alle hevigheid toe. Van 20 tot 25 graden onder nul. Het graven kon niet meer met schoppen maar men gebruikte nu pikhouwelen. Omdat ze 's nachts in onverwarmde tochtige schuren of gebouwen ondergebracht waren kregen ze veel last van de kou. Diverse mannen kregen bevroeringsverschijnselen. Vanwege de kou probeerde men toch de schuren wat met vuurtjes van stro en hout te verwarmen. Een van de schuren vatte echter vlam en er vielen meer dan 20 doden, waaronder enkele Nederlanders.

In het hele gebied rond Dünaburg is erg veel gevochten en er zijn veel soldaten gesneuveld. In Dünaburg is bijvoorbeeld een begraafplaats van 3000 Duitse en Letse soldaten.

Bevrijding?

Ondertussen werd de situatie aan het front onzekerder. Er kwamen ook geruchten dat de Amerikanen steeds meer gebieden in Duitsland veroverden.

Op 2 mei 1945, midden in de nacht, kwam er opeens veel lawaai van het front. Er ontstond een vuurwerk van lichtkogels. Daarna werd het doodstil. Toen hoorden ze roepen: "Berlin ist uns". De Duitsers werden onrustiger en onzeker. Velen vertrokken en lieten de frontarbeiders achter. De laatsten waren blij en opgelucht. De bevrijding was aanstaande. Maar iedereen vroeg zich ook af hoe de confrontatie met de Russen zou gaan. En kunnen we nu snel naar huis, en hoe? De capitulatie liet echter nog een paar dagen op zich wachten. Pas op 8 mei vond de wapenstilstand in Letland plaats.

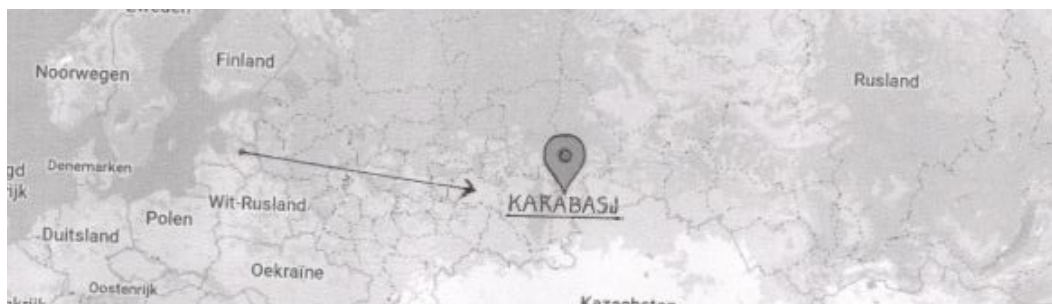
De Nederlanders hadden zich intussen in een groep van ongeveer 150 man verzameld. Ze wachtten in spanning af wat er ging gebeuren. Af en toe kwamen er enkele Russische soldaten langs, te paard, maar ze waren ook zo weer verdwenen. Ook loslopende, kleine Russische bendes kwamen langs maar die waren op rooftocht naar horloges en andere spullen, maar zij hadden bij hen weinig succes. De Nederlanders besloten toen maar in de richting van het voormalige front te lopen. Daarbij kwamen ze nog een colonne soldaten tegen maar, hoe vreemd ook, ze reageerden niet op onze vragen en liepen gewoon door.

Uiteindelijk werden ze door een officier aangesproken. Er werd geprobeerd hem duidelijk te maken dat ze geen Duitsers waren maar Nederlanders. Maar er werd niet naar hen geluisterd. Alle frontarbeiders werden naar een opvangcentrum voor krijgsgevangenen gebracht. Daar kregen ze te horen, via een tolk, dat ze niet naar huis gingen. "Jullie hebben gewerkt voor de Duitsers, dus jullie zijn krijgsgevangenen". Alle protesten hielpen niets. Ook niet het feit dat ze in het verleden gearresteerd waren en gedwongen werden om voor de Duitsers te werken. Ze werden als krijgsgevangenen beschouwd en werden samen met de Duitse gevangenen op een afgesloten terrein samengebracht.

De volgende dag moesten ze weer aantreden en lopend op pad. Na 5 dagen lopen met weinig eten en rusten, kou en nattigheid kwamen ze in een kamp aan. Ze sliepen in tenten. Iedereen werd weer kaalgeschoren en ontluisd. Het eten was belabberd. Het dagrantsoen bestond uit een half keteltje koolsoep, een afgestreken eetlepel suiker en twee sneden brood. Voor iedereen, ook voor Eilko en Roelof was het de grote vraag, wat staat ons nu te wachten. Waar gaan we heen? Alles wees er op dat we het thuisfront voorlopig wel weer konden vergeten. Grote teleurstelling en woede was het gevolg.

Op 23 mei moest iedereen aantreden en zich verzamelen buiten het kamp. Op weg naar het station. Ze werden allen in goederenwagons gepropt en op weg naar het oosten. Waarheen? Er werd hen niets verteld over de plannen. Per wagon 50 man, totaal 20 wagons, dus 1000 man in totaal. Eén keer per dag mochten ze uit de trein om hun behoeften te doen. In de trein was geen tonnetje of iets dergelijks, alleen een plasgootje. Buiten kregen ze het standaard rantsoen eten. Wassen kon niet. Verschonen ook niet. Sommigen werden ziek. In die periode hebben Eilko en Roelof veel met elkaar gepraat om elkaar maar wat op te beuren. Eilko had het vaak over het Groningerland rond Harkstede en Roelof vertelde over Workum en de boerderij waar hij woonde. Ook bespraken ze wat ze van plan waren als ze ooit weer thuis zouden komen. Na een lange reis van maar liefst 13 dagen in de trein kwam het bevel dat iedereen moest uitstappen en verzamelen op het plein. In marsorde ging ze op pad. Na enige tijd werd duidelijk wat het doel was. Weer een nieuw kamp met barakken en een omheining van palissaden en prikkeldraad. Uit de schoorsteen van één van de barakken kwam rook. In 30 uur hadden ze geen eten gehad. Eilko merkte cynisch op "dat is de keuken, ze zijn vast bezig om voor ons potten vol snert te maken, met rookworst, spekjes en roggebrood". De waarheid bleek later wel anders. Ze waren aangekomen in het mijnwerkersdorp Karabasj in de Oeral, Siberië. Kamp 180/4.

Kamp 180/4. Siberië.

Allereerst werden ze allemaal kaalgeschoren en ontluisd. Daarna gingen ze per groep onder de douche. Dat was ook wel hard nodig na 13 dagen zonder zich te hebben gewassen, in donkere en smerige goederenwagens. Vervolgens een medische keuring en de nodige administratieve handelingen. Daarna moest iedereen twee weken in quarantaine.

Nabij het dorp Karabasj waren twee kopermijnen. De meeste mensen moesten in de mijnen werken. Een paar honderd meter onder de grond. Overal was kopersulfaat. Ook in het drinkwater. Diverse gevangenen werden daardoor ziek. Diarree en dysenterie lagen op de loer.

Na twee weken quarantaine werden de gevangenen beoordeeld. Al naar gelang de lichamelijke toestand werden ze ingedeeld in categorie I, II of III. Categorie I en II waren de sterkere mensen. In categorie III werden de vermagerde en zwakke mensen ingedeeld. Eilko werd ingedeeld in cat. I en zijn vriend Roelof in cat. III. Eilko moest dus ondergronds in de mijn werken en Roelof bleef bovengronds en verrichtte daar allerlei werkzaamheden. Volgens Roelof was zijn vriend altijd een positief ingestelde jongen die de moed er goed inhield maar nu zat hij flink te schelden en te mopperen. "Ik dacht direct na de bevrijding naar huis te kunnen gaan en nog een cursus elektricien te gaan volgen maar nu moet ik nota bene in Siberië een kopermijn in". Omdat Eilko vanaf dat moment in ploegendienst werkte zagen ze elkaar veel minder. Roelof miste zijn warme hartelijkheid.

Het werk in de mijn was zwaar en er gebeurden veel ongelukken. Soms stond het water kniehoog in de veelal slecht gestutte gangen. Geen wonder dat velen ziek werden. Iedereen die in de mijn werkte kreeg bovendien een gele huidskleur.

Het was inmiddels juli 1945. De stemming onder de Nederlanders werd er niet beter op. Steeds meer kregen ze het gevoel dat ze vergeten en verlaten waren. Niemand in Nederland weet dat we hier zitten. Er kwam geen post en zij konden geen brieven versturen. Sommigen verzuchtten: "we kunnen hier nog wel jaren zitten".

In augustus werd Roelof ziek en werd hij in het lazaret opgenomen. Diarree en 38 graden koorts. Na twee weken werd er dysenterie vastgesteld en kwam hij op een aparte afdeling, de zogenaamde kamer 3, terecht. Onder de gevangenen werd deze afdeling "de kamer van de kanslozen" genoemd. Met andere woorden: de kans was erg klein dat je dit overleefde. Regelmatig werden dan ook de stervenden afgevoerd.

Roelof werd intussen steeds magerder en zwakker. Op een bepaald moment hoorde hij, half bij bewustzijn, een vertrouwde stem: "Ha die Roel, hoe is het met jou jong?" Naast hem stond Eilko. Hij had een fles water bij zich. "Hier, dit moet je drinken en niets anders. Dit krijgen de mannen die in de mijn werken te drinken. Het is een soort "sprudel", water dat je darmen schoonspoelt van die kopertroep. Wat is het hier een peststank. jonge jonge, dat je hier zo ligt. Denk maar aan die boerderij van jullie daar in Friesland". Roelof kreeg een brok in de keel. De tranen liepen hem over de wangen. "Ik zoek je gauw weer op. Het schijnt wel niet te mogen, maar ik kwam net met de nachtploeg uit de mijn en een echte ondergrondse houden ze niet zo gauw tegen. Nou, maar kop op jong". En met deze woorden was Eilko weer verdwenen.

Het was net of Roelof door de komst van Eilko nieuwe krachten kreeg. Niet alleen door het levensreddende water maar vooral ook omdat hij de enige van de groep was die tegen alle verboden

in toch kamer 3 binnendrong. Na twee dagen stond Eilko weer naast zijn krib. Weer met een fles water. "Het gaat goed man, jij komt er wel weer bovenop". Roelof wilde hem uit de grond van zijn hart bedanken, maar Eilko zei met zijn glunderende kop: "Spreekt toch vanzelf man dat ik even langskwam ". Roelof schrijft later in zijn boek dat hij ervan overtuigd was dat het God geweest moet zijn die Eilko naar hem gezonden had. Niet alleen zijn "sprudelwater" maar ook zijn bruisende aanwezigheid, zijn handdruk en zijn woorden als een reddende engel, hadden mij opgetild uit een fatale berustende wanhoop.

Roelof leefde een aantal dagen alleen op "sprudelwater" en daarna wat soep. Hij genas wonderwel en zienderogen. Na enige tijd mocht hij weer naar het lazaret om verder aan te sterken.

Inmiddels was het september 1945. Er deden geleidelijk aan steeds sterker wordende geruchten de ronde dat ze wellicht weer op transport gingen naar huis. Er vonden opeens medische keuringen plaats en allerlei formulieren moesten worden ingevuld. Voor Roelof was het spannend, vooral gezien zijn nog zwakke lichamelijke situatie. Samen met enkele andere zieken werd hij apart gekeurd. Gelukkig was de uitslag positief en werd hij ook op de lijst geplaatst voor het transport.

Op vrijdagmiddag 28 september om drie uur was het zover. Alle dwangarbeiders (Nederlanders, Polen, Belgen, Tsjechen en Fransen) kregen te horen dat ze moesten aantreden met alle bagage die ze hadden. Voor de zoveelste keer werden ze weer gefouilleerd. Heel bijzonder is dat het dagboekje van Roelof en het Bijbeltje van Eilko nooit zijn ontdekt. (Toen hij weer thuis was heeft Eilko wel verteld dat het Bijbeltje in deze moeilijke jaren een geweldige troost voor hem is geweest).

In rijen van vijf werden ze opgesteld. Opgelucht en half zwevend van geluk marcheerden ze allemaal de poort uit. Kamp 180/4 met alle ellende, ziekte en wanhoop lieten ze achter zich . Op weg naar het station. De goederenwagons stonden al klaar. Weer 50 man per wagon.

Op weg naar huis. Nog bijna 5000 km te gaan!

Naar huis?

Na ruim een dag kwamen ze in Kyshtym aan. Uit de trein weer naar een kamp waar ze eerder tijdens de heenreis ook hadden gezeten. Wederom de bekende welkoms- en vernederende rituelen: gezamenlijk onder de douche, deze keer met bloedheet of ijskoud water, maar ook weer ontluizen en fouilleren. Iedereen dacht: wat hangt ons nu weer boven ons hoofd? De volgende

dag werd het duidelijk. Tot ieders grote frustratie en teleurstelling werden ze ingedeeld in werkbrigades die het rioolstelsel moesten repareren.

Hoe zo thuisreis? Alle hoop op een snelle thuisreis werd nu weer definitief de grond in geboord.

De werkbrigades moesten de rioolbuizen tot twee meter diep opgraven en repareren. Graven en nog eens graven in vochtige, smerige en stinkende modderdrab. Eilko vond de klei net zo taai als bij hem thuis in Harkstede. Roelof had er meer moeite mee gezien zijn zwakke gezondheid. Eilko zei tegen hem: “doe maar wat kalm aan kantoorman, slinger maar wat met je armen heen en weer en dan lijkt het net of je druk bezig bent. “

Na enige tijd werden ze tewerkgesteld in een veengebied waar turf gestoken was. De turf moest in bulten gestapeld worden om verder te drogen. De bulten werden enkele meters hoog en erg lang. Ze werkten in groepen van tien man. De groepen met de hoogste productie per dag kregen 's avonds extra te eten. Vandaar dat ze stiekem probeerden de bult binnenin met takkenbossen op te vullen. Het werk in het turfgebied was een verademing ten opzicht van het zware en smerige werk in de rioolsleuven. Het veengebied lag op 25 km van het kamp. 's Morgens vroeg werden ze er heengebracht met oude verroeste vrachtauto's en om 18.00 uur werd iedereen weer op dezelfde manier teruggebracht.

Op 11 oktober kregen ze na het avondappél plotseling te horen dat ze de volgende morgen weer op transport gingen. Toch weer op weg naar huis? Zou het waar zijn? Weer de nodige papieren tekenen. Bovendien kregen ze zowaar ook nog geld. Voor vier maanden werk 35 roebel. Op de zwarte markt

goed voor twee broden, een stukje spek en een zakje tabak. Diezelfde avond vertrokken ze nog. Weer in de bekende goederenwagons. In hun wagon zaten nu 38 man, 20 Nederlanders en 18 Polen.

Maar gelukkig gingen ze de goede kant op. Er groeide weer wat hoop onder de mannen. Maar de reis naar Warschau verliep met vele onderbrekingen en duurde lang. Regelmatig stond de trein stil, werd de locomotief losgekoppeld en was het wachten geblazen totdat er weer een locomotief aangekoppeld werd. Dat kon wel variëren van één dag tot een week. Het geduld van de mannen werd wel vreselijk op de proef gesteld. Als ze dichtbij een dorpje waren probeerden de dorpingen door middel van ruilhandel of tegen betaling van roebels voedsel te verkopen. Zonder aankondiging, soms midden in de nacht, werd er weer een locomotief aangekoppeld en vertrok de trein weer.

Op 3 november passeerden ze de Poolse grens. Bij Brest. Daar moesten ze uit de trein en werden ze weer in een barak opgenomen. Na 5 dagen gingen ze verder richting Warschau. Nu met 60 man in een wagon. De reis naar Warschau was ongeveer 200 km. De trein deed daar drie volle dagen over.

Daar bleven ze ook weer een paar dagen.

Op 24 november arriveerden ze in Frankfurt am Oder. Weer met veel vertragingen, 400 km in zes dagen. Hier werden ze ondergebracht in een kazerne. Daar ontmoetten ze andere landgenoten die ook als dwangarbeider, maar dan in andere gebieden, hadden gewerkt. Er werden heel wat ervaringen uitgewisseld. Heel prettig was dat ze hun vodderige, smerige en totaal versleten oude Duitse uniformen konden uittrekken. Ze werden door de Russen van schone kleren voorzien, weliswaar gebruikte Russische uniformen, maar toch. Na vijf dagen vertrokken ze weer. Deze keer in een normale Franse Rode Kruis-trein. Eindelijk konden ze zitten in een normale treincoupé. Voorzien van heerlijk brood met beleg en fruit. Een ongekende luxe.

Op 1 december kwamen ze in Berlijn aan.

Hier sloeg de hoopvolle stemming weer volledig om. Wat was het geval? De Nederlanders werden namelijk apart behandeld. De Belgen en Fransen werden geselecteerd en door een hooggeplaatste militair hartelijk welkom geheten en ze kregen een vlotte thuisreis aangeboden. De Fransen zelfs per vliegtuig. Maar de Nederlanders bleven achter. Sterker nog, ze werden zelfs weer gecontroleerd en geteld. Sommigen werden door, voor hen vreemde Nederlandse heren, voor verhoor meegenomen. De stemming onder de Nederlanders sloeg om van somber, triest tot opstandig. Er werd ondermeer geroepen: “komen we dan toch nog weer in kamp Amersfoort terecht?”.

Na twee dagen vertrokken ze weer uit Berlijn. In westelijke richting. De stemming werd wat positiever. Zou het dan toch nog goed komen? Voorbij Hannover durfden ze te geloven dat het einde van de reis toch nabij was. Uiteindelijk kwamen ze in Dortmund aan. Hier volgde weer de zoveelste teleurstelling. Alle Nederlanders moesten met hun bagage uitstappen en zich op het perron opstellen. En weer werd iedereen geteld en nog eens geteld. Enige tijd later kwam er een andere trein. Dat bleek helaas weer een goederentrein te zijn. Herhaalde de geschiedenis zich? “Zie je wel” zei een van de mannen: “we komen toch nog weer in kamp Amersfoort terecht. We hadden de reis naar Nederland wel anders voorgesteld dan in een beestenwagen zonder enige verzorging”.

Via Duisburg kwamen ze uiteindelijk in Maastricht aan. Eindelijk weer in Nederland. Voor iedereen een grote opluchting en blij gevoel. Na de nodige administratieve handelingen en een DDT-behandeling werden ze ook nog weer kaalgeschoren. En gelukkig kregen ze ook andere en schone kleren. En een gratis vervoerbewijs.

Naar huis!

Op 6 december gingen ze per trein naar het noorden. In Arnhem namen Roelof en Eilko afscheid. Roelof ging eerst naar zijn familie in Doorn. Het afscheid was emotioneel. Als hechte vrienden gingen ze uit elkaar. Eilko ging door naar Groningen. Daar aangekomen stond er natuurlijk niemand op hem te wachten. Later hoorde Eilko dat de familie dacht dat hij omgekomen was omdat hij al die tijd niets van zich heeft laten horen. Bovendien wist hij niet waar zijn ouders op dat moment woonden omdat die vanwege de inundatie verhuisd waren. Daarom besloot hij om in Groningen eerst bij een oom en tante langs te gaan.

Hij wist waar zijn oom en tante woonden. In een bovenwoning vlakbij het station. Toen hij aanbelde ging de deur open en riep hij naar boven: "Ik ben Eilko!". "Dat kan niet", hoorde hij, "die is in Duitsland omgekomen". "Ja maar ik ben het echt". Toen zijn oom en tante hem zagen waren ze nog niet overtuigd. Je bent Eilko echt niet, je ziet er heel anders uit en veel te geel. Meneer u zult wel verkeerd zijn, probeer het ergens anders maar eens. Pas door het noemen van enkele familiefacten drong het tot hen door dat ik echt Eilko was. Grote verbazing en blijdschap alom en Eilko kreeg een heerlijke maaltijd voorgeschoteld en heeft daar heerlijk, sinds lange tijd, in een echt bed geslapen.

De volgende dag ging Eilko op weg naar zijn ouders in Overschild. Van zijn oom en tante kreeg hij wat geld voor de bootreis door het Eemskanaal.

"met de Eemskanaalboot naar huis"

In Overschild aangekomen herkende niemand hem. Zeker een vreemdeling, hoorde hij ze denken. Een jongeman verwees hem naar de boerderij van boer Dekens, waar zijn vader werkte. "Langs de dijk lopen en dan de tweede boerderij, daar moet je zijn". Ook zijn eigen vader herkende hem nauwelijks, vooral vanwege zijn sterk vermagerde lichaam, zijn kaal hoofd en de gele

koperkleur. Heel geleidelijk drong het tot hem door dat het toch zijn eigen zoon Eilko was. Groot was de vreugde en dankbaarheid dat de verloren gewaande zoon toch weer thuisgekomen was.

Na drie jaren van ontberingen, wanhoop, ziekte, honger en gevaar is hij eindelijk weer bij zijn familie.

Ten Boer, november 2019.

Klaas van der Laan

